

Суспільно-політичні передумови білоруської державності на початку ХХ ст.

Стаття присвячена особливостям розвитку білоруського національного руху напередодні та в ході Першої світової війни. Проаналізовано позицію політичних партій та громадських діячів на досліджувану проблему. Простежено перебіг військово-політичних, економічних та культурно-освітніх процесів на білоруських землях періоду німецької окупації.

Ключові слова: Перша світова війна, білоруські землі, політичні партії, білоруська державність, німецька окупація.

Статья посвящена особенностям развития белорусского национального движения накануне и в ходе Первой мировой войны. Проанализирована позиция политических партий и общественных деятелей на изучаемую проблему. Изложено течение военно-политических, экономических и культурно-образовательных процессов на белорусских землях периода немецкой оккупации.

Ключевые слова: Первая мировая война, белорусские земли, политические партии, белорусская государственность, немецкая оккупация.

The article is devoted to the features of development of Byelorussian National Movement the day before and during the First World War. According to the investigated problem the position of political parties and publicmen is analyzed. The running of military and political, economic, cultural and educational processes on the Byelorussian territory of the period of German occupation is also following in this article.

Keywords: First World War, Byelorussian territory, political parties, Byelorussian state system, German occupation.

Національна проблема завжди посідала важливе місце в системі суспільних відносин, перетворившись на наріжний камінь соціальної і політичної мобілізації мас. Глибоке розуміння її сутності, вибір найбільш доцільної моделі вирішення національних аспектів залежно від конкретних умов багато в чому визначають ступінь зрілості суспільства, служать своєрідним показником ефективності руху на шляху національного самовизначення.

Вищеокреслене питання тривалий час розглядалося з позицій марксистсько-ленінської методології, і його оцінка зводилася до затвердження реакційної й антинародної ролі державницьких сил та національних партій у суспільному процесі. В зв'язку з цим сьогодні дуже важливо від-

новити історичну правду, розібратися в складних переплетіннях діяльності національно-політичних сил Білорусі. Нагальним є дослідження таких проблем, як організація самостійної національної держави, визначення її соціальних і економічних основ, перспектив взаємостосунків з сусідніми країнами. Вивчення діяльності білоруського національно-політичного руху дозволяє виявити його спрямованість, врахувати уроки для подальшого розвитку білоруської нації. З'ясування основних тенденцій суспільно-політичного розвитку Білорусі в роки Першої світової війни необхідне для з'ясування передумов, які привели до проголошення незалежності Білоруської Народної Республіки в 1918 р.

Недостатня розробка порушеної теми в сучасній історіографії, відсутність комплексного та об'єктивного дослідження не дали змоги створити цілісної картини розвитку білоруських земель в роки Першої світової війни загалом і виникнення державності в 1917–1918 рр. зокрема; стали на заваді формуванню концепції, яка б всебічно пояснювала тогочасні події та явища, природу та механізм суспільних змін. Перераховані фактори визначають важливість та актуальність як у теоретичному, так і у практичному плані комплексного аналізу державотворчих процесів у Білорусі окресленого періоду.

На сьогодні в білоруській історичній науці накопичилася значна кількість праць, що розкривають сутність державотворчих процесів у Білорусі й які умовно можна поділити на декілька груп. Перша з них представлена узагальнюючими працями з історії Першої світової війни, Лютневої революції 1917 р. в Росії та історії Білорусі, де опосередковано висвітлюються проблеми державного будівництва, викликані активізацією національних рухів на території колишньої Російської імперії. Другу групу складають дослідження білоруських радянських вчених.

За відсутності в білорусів своєї державності, самостійних форм політичного й економічного життя боротьба демократичної інтелігенції за національно-культурне відродження стала найбільш важливим об'єднавчим чинником, сприяла відновленню етнічної самобутності білоруського народу, вела до пробудження його політичної самосвідомості. Тому є природнім, що в конкретних історичних умовах на ґрунті культурно-просвітницьких організацій народжується перша політична партія національно-демократичної орієнтації – Білоруська соціалістична громада (БСГ). І хоча в білоруській історіографії спірним залишається питання про час її виникнення, проте, як свідчить переважна більшість документальних джерел, її становлення відбувалося одночасно зі створенням Польської партії соціалістичної (ППС), РСДРП і Бунда. Біля витоків утворення БСГ стояли діячі білоруського національного відродження – В. Івановський, брати І. та А. Луцкевичи, В. Ластовський, О. Бурбіс, К. Костровицький (К. Каганец) та інші. Спочатку за ініціативи

В. Івановського наприкінці 1901 р. в Петербурзі була створена Білоруська революційна партія (БРП), діяльність якої знаходилася під контролем петербурзької організації польських соціалістів (керівниками цієї організації були М. Михайлович і Р. Міллер).

Восени 1902 р. кількісний склад БРП зріс. Членами її стали брати І. і А. Луцкевичи, О. Бурбіс, В. Ластовський, А. Пашкевич, Ф. Стецкевич та ін. В 1902 р. керівники БРП зробили спробу скликати з'їзд своїх прихильників. Наявність такого прагнення підтверджує спеціальна "Білоруська резолюція", яку прийняли в червні 1902 р. на VI з'їзді ППС. З'їзд доручав ЦК направити на білоруський форум своїх делегатів, котрі мали викласти цілі польського соціалістичного руху стосовно Білорусі. У резолюції також наголошувалося, що "ППС вважає за доцільне впливати на білоруський народ всіма доступними засобами, які не суперечать принципам і інтересам білоруської соціалістичної організації" [4, с. 19]. Тим самим ЦК ППС прагнув взяти під свій контроль діяльність БРП.

З'їзд БРП не відбувся, проте окремі його керівники проявляли схильність піти на поступки в національному питанні польським соціалістам. Ця позиція отримала поширення у відозві "До інтелігенції", опублікованій польською мовою в Петербурзі восени 1902 р. У ній на перший план висувалися завдання культурно-просвітницької діяльності. Керівництво ППС критично поставилося до цих завдань і відхилило прагнення лідерів БРП до проголошення в майбутньому національної державності білоруського народу. Позиція ЦК ППС з цього питання була сформульована в статті відомого діяча польського соціалістичного руху В. Єдкі-Наркевича, опублікованій в лютому 1903 р. в газеті "Pszedswit". У ній він, зокрема, наголошував: "Коли ми і визнаємо повністю право кожного народу на самостійний розвиток, то це не означає, що ми повинні дивитися некритично на шанси подібного розвитку. Що стосується білорусів, то треба визнати, що перспективи перетворення цієї народності в націю за сучасної політичної ситуації видаються вкрай мізерними" [4, с. 20]. Така позиція польських соціалістів значно вплинула на диференціацію білоруського революційного осередку в Петербурзі.

Навесні 1903 р. стався розкол керівної "трійки" БРП. Відтепер В. Івановський зайнявся реалізацією завдань, окреслених у відозві "До інтелігенції". Для цієї мети він організував гурток "Білоруська народна освіта і культура". Брати І. та А. Луцкевичи розпочали роботу зі створення нової організації. У листопаді 1903 р. вони заснували Білоруську революційну громаду (БРГ), котра наступного 1904 р. була перейменована в Білоруську соціалістичну громаду (БСГ). За своїм соціальним складом БСГ була політичним об'єднанням різних прошарків білоруської нації, серед яких переважали вихідці зі шляхти, заможного селянства, інтелігенції. Можливість такого об'єднання в рамках однієї

політичної партії зумовлювалася насамперед слабкою класовою диференціацією білоруської нації, формування якої лише розпочалося, а головне – наявністю національного питання, у вирішенні якого були зацікавлені демократичні прошарки населення. Все це і визначило надзвичайно різномірний соціальний склад БСГ. Це відбилося і на програмних документах БРГ-БСГ. У Першій програмі зазначалося, що БСГ разом з пролетаріатом всіх народів Російської держави буде добиватися повалення самодержавства і встановлення демократичної республіки. Наголошувалося також, що БСГ є партією соціалістичної орієнтації. Увага концентрувалася і на тому, що Білоруська соціалістична громада – це соціально-політична організація працюючого білоруського народу, яка прагне віддати до його рук землю, засоби виробництва і всі комунікації для суспільного володіння [3, с. 25].

У вирішенні аграрного питання партія певним чином схилилася до ідеї соціалізації землі, вимагала скасувати право приватної земельної власності і надати право кожній людині самостійно обробляти землю без використання найманої робочої сили. У сфері економічного облаштування висувалися вимоги поліпшення умов праці і підвищення якості життя народу.

Національні вимоги в програмі зводилися до того, щоб всі народи мали якомога більше свободи. Одночасно в ній підкреслювалася, що всілякої підтримки заслуговує "прагнення в період капіталізму" мати "незалежну демократичну республіку" [5, с. 86]. З цього формулювання яскраво простежується, що партія протягом періоду свого становлення ще не мала послідовної і чіткої програми з національного питання. З плином часу вона зазнала доповнень і уточнень. Зокрема, була включена вимога автономії не для Білорусі, а для всього Північно-Західного краю з сеймом у Вільно в складі Російської демократичної республіки. Включалися положення про розвиток білоруської культури, школи, мови, ліквідації національного гноблення, рівноправності націй і їх право на самовизначення.

Отже, БСГ, яка виникла на хвилі національно-культурного відродження і остаточно сформувалася на початку ХХ ст., була першою білоруською революційно-демократичною партією соціалістичної орієнтації. Саме білоруська ідея і була тим каталізатором, що прискорив формування в рамках національного руху цієї політичної партії, яка виступала від імені білоруського народу. БСГ об'єднувала представників різних соціальних прошарків населення. Члени БСГ репрезентували дві головні політичні лінії – ліберально-народницьку й революційно-демократичну. Можливість такого поєднання в рамках однієї політичної партії зумовлювалася порівняно слабкою класовою диференціацією білоруської нації, формування якої ще тільки розпочалося, а головне –

наявністю національного питання, що і позначилося на її надзвичайно строкатому складі. Тим паче, вона об'єднувала головним чином представників демократичних прошарків білоруської нації.

Революційні події 1905–1907 рр. похвалили політичні й національні процеси в Білорусі, зокрема діяльність революційних організацій. Робота тут велася у двох напрямках: в контексті загальнореволюційного державно-російського виміру (проведення агітаційних заходів серед робітників, селян та обрусілої інтелігенції) і білоруського національного руху. Цим шляхом пішла Білоруська Соціалістична Громада. Білоруський національно-революційний рух набуває масового характеру. БСГ стає головною його організуючою силою, керівним центром. Громада проводить активну організаційну діяльність серед селянства (особливо незаможного) і робітників Вільно, Ново-Вілейська, Мінська та інших міст. Завдяки роботі білоруських революціонерів соціалістичні ідеї з гаслами звільнення від російського самодержавного централізму й економічного гніту вперше проникають в багато "кутків" Віленської, Гродненської і Мінської губерній. БСГ проводить низку сільськогосподарських страйків. У березні 1905 р. в Мінську пройшов I селянський з'їзд, що висловився за територіальну автономію Білорусі з сеймом у Вільно. У 1905 р. БСГ створює "Білоруський Селянський Союз" і організовує бойові дружини.

У січні 1906 р. в Мінську скликається XI з'їзд Білоруської Соціалістичної Громади, який займається насамперед розробкою аграрної програми відповідно до місцевого устрою сільськогосподарського життя і питанням державного облаштування Росії на принципах не автономії, а федерації "вільних з вільним!", шукаючи підтримки у сусідів (Литви, України і Латвії), та залишаючись поки що у межах єдиного державного організму – Російської держави.

Робота БСГ в 1906 р. набула ще більших масштабів і розмаху, ніж в 1905 р., як серед селян і робітників, так і в середовищі учителів і молоді, яка навчалася. Була проведена ціла низка нелегальних селянських з'їздів, створювались професійні союзи серед робітників (шевців, перукарів та ін.). Також було організовано керівництво їх страйковим рухом, функціонували пропагандистські та культурно-освітні білоруські гуртки. БСГ стає не тільки інтелігентською організацією, але й селянською; до неї постійно приєднуються робітники (мінська та віленська організації) та виключно народна, сільська інтелігенція, яка народжувалася в ці роки.

Головним центром всього білоруського руху 1905–1906 рр. залишалося місто Вільно – оплот всіх активних культурних і партійних сил Білорусі. Саме тут значно активізувалася і видавнича діяльність БСГ, у великій кількості почали виходити білоруські політичні нелегальні

листівки й брошури, збірки революційних творів і літературних віршів, що друкувалися латинським (чеським) і російським шрифтами. У вересні 1906 р. у Вільно побачила світ і перша легальна білоруська газета "Наша Доля".

Коли хвилі революційного руху 1905–1906 рр. почали згасати, білоруський рух, що у вирішальний момент політичного підйому об'єднав і культурницьку, і революційну течію в одне русло, поступово набуває, як і в перший свій дореволюційний період, переважно культурно-просвітницького і економічного напрямку.

Група партійних працівників, яка уціліла від розгрому БСГ з вірою "у святість народної справи і допомогу друзів" разом зі старими білоруськими "культурниками" наприкінці 1906 р. на зміну "Нашій Долі", закритій після виходу в світ шостого номеру газети "Наша Нива", починає видавати у Вільно першу білоруську газету з малюнками, покликану дати народу політичне виховання і підняти його культурний рівень. "Не думайте, – читаємо в редакційній статті № 1, – що ми хочемо служити чи то лише панам, чи тільки одним мужикам. Ні, іще раз, ні! Ми будемо служити усьому білоруському скривдженому народу..." [5, с. 22]. Ставши на шлях національно-визвольного руху, "Наша Нива" навіть за умови століпінської реакції на тривалий час стає єдиним центром білоруського національного життя, виразником потреб та інтересів народних мас. В цей час білоруська література збагачується цілою плеядою талантів (Я. Купала, Я. Колас, М. Богданович та ін.). Набуває гостроти й питання про націоналізацію школи. Ідея запровадження в школах білоруської мови стає однією з нагальних і активно пропагується на сторінках "Нашої Ниви". Для видання білоруських книжок, підручників, творів, поступово відкриваються в Петрограді, Вільно, Мінську, Могильові та інших містах білоруські видавничі товариства, переважно ідейно і персонально пов'язані з редакцією газети "Наша Нива" – "Мінчук", "Саха", "Товариство вивчення Білоруського краю в місті Могильові". Забігаючи дещо наперед, зауважимо, що у травні 1907 р. збирається перший установчий з'їзд вчителів Білорусі, на якому група вчителів організовується в "Білоруський Вчительський Союз", поставивши за мету "об'єднати білоруських вчителів для реорганізації справи просвітництва народу на широких демократичних засадах і реформування її у дусі інтересів народу, щоб підняти його громадянську самосвідомість і культуру" [5, с. 23].

У період спаду революції (друга половина 1907 р.) саме "Наша Нива" стає головною трибуною, ідеологом культурно-національного руху, спрямованого проти великодержавного шовінізму, за відродження білоруського народу, його мови й культури.

У роки реакції (1907–1910 рр.) суспільно-політичне життя в Білорусі затихло. Політичних форм білоруський національно-визвольний рух знову набуває тільки в роки Першої світової війни.

Війна стала величезним лихом для населення краю. З початком військових дій 50 губерній Росії, серед яких і всі білоруські, були переведені на військовий стан. Запроваджувалася військова цензура, створювалися військово-польові суди. Будь-який опозиційний царизму рух безжалісно придушувався. Припинила свою діяльність і "Наша Нива".

Після відступу російської армії в 1915 р. в зону німецької окупації потрапили Віленська, Гродненська та частина Мінської губерній. Решта земель Білорусі (Вітебська, Могилівська і частина Мінської губерній) залишалися Росії.

Поділ території Білорусі на дві зони військового протистояння Росії і Німеччини змусив білоруський національно-визвольний рух тимчасово організаційно відокремитися, проводити свою роботу з урахуванням окупаційно-фронткових обставин. При цьому ще від початку війни в керівних колах білоруського руху відбувся розкол з приводу питання ставлення до війни. Деякі з національних діячів припускали, що об'єднання всіх підневільних народів для оборони Російської держави в ході війни стане надалі запорукою реформування її державного устрою на основі федералізму. Інші – навпаки, вважали, що у разі перемоги Росії у війні самодержавство зміцнить свої позиції, почне проводити ще жорсткішу політику національного пригноблення "іногородців". Тому вони бажали розгрому Росії у війні, що повинно було викликати підйом народних мас на боротьбу проти царської влади.

Незважаючи на труднощі, національні діячі, що залишилися на окупованих німцями білоруських землях, продовжували роботу з відродження державності Білорусі. У 1915 р. у Вільно розпочала свою діяльність нова політична організація – Білоруська соціал-демократична робітничка група (БСДРГ), яка робила ставку на роботу в масах, організувала профспілки, кооперативи та інші організації, мала в них своїх представників. БСДРГ брала участь у створенні Білоруського народного комітету (БНК) у Вільно – координаційного органу білоруських політичних, громадських і професійних організацій, що діяв у 1915–1918 рр. на окупованій Німеччиною території Білорусі. Окрім представників БСДРГ, до складу БНК увійшли члени Віленського комітету БСГ, Білоруського товариства допомоги постраждалим від війни, редакції католицького тижневика "Білорус", профспілки столярів та ін. Очолив Комітет А. Луцкевич.

За ініціатииви БНК у кінці 1915 р. була досягнута домовленість з представниками литовського, польського і єврейського населення про створення конфедерації Великого князівства Литовського (ВКЛ).

15 грудня 1915 р. Тимчасова рада конфедерації оприлюднила "Універсал", у якому йшлося про те, що литовські, білоруські, польські і єврейські організації розпочали до створення конфедерації на основі незалежності Литви і Білорусі "як єдиної держави, гарантуючи всім націям в її межах всі права і свободи" [1, с. 26].

Пізніше, в лютому 1916 р., чотирма мовами вийшла в світ листівка-відозва "Громадяни!" Вона розвивала гасло конфедерації: планувалося створення незалежної литовсько-білоруської держави з сеймом у Вільно, обраним на основі загальних, рівних, прямих виборів таємним голосуванням. Сейм повинен був визначити форму державності і прийняти конституцію. Передбачалося, що литовсько-білоруська держава охопить Ковенську, Віленську, частину Мінської губерній, а також білоруську й литовську частини Гродненської, Сувалкської і Курляндської губерній за межами конфедерації. Таким чином, залишалася Східна Білорусь, що знаходилася в ті часи за лінією фронту в зоні розміщення російської армії. В умовах війни не можна було навіть і думати про державу, куди б увійшла вся Білорусь в її етнографічних кордонах. Як наголошував пізніше А. Луцкевич, була "фактична неможливість для малої частини свідомих білорусів в межах окупації думати про свою особливу державну роботу для Білорусі і зі всією Білоруссю" [2, с. 209].

Ідея конфедерації так і не втілилася на практиці. Німецький уряд, не зацікавлений в створенні Великого князівства Литовського, перешкодив цьому. Вступивши у Вільно, німецьке командування заявило, що литовсько-білоруські землі належать польській короні. Таке твердження сприяло пожвавленню діяльності польських націоналістів, які загалом орієнтувалися на створення Речі Посполитої у кордонах 1772 р. Наполегливо пропагувалася думка про те, що кожен католик – це поляк. Та частина Білорусі, в якій панувала католицька віра, стала "каменем спотикання" між поляками, литовцями і білорусами.

Заради об'єктивності наголосимо, що і серед білоруських ідеологів не всі були прихильниками ідеї конфедерації. Так, група на чолі з В. Ластовським, яка заснувала влітку 1916 р. у Вільно організацію "Товариство незалежності і неподільності Білорусі", відстоювала вимогу незалежності білоруської держави в її етнографічних межах, виступаючи водночас як проти конфедерації з Литвою, так і проти крайової автономії у складі Росії, за вільну демократичну республіку Білорусь.

Не підтримали ідею конфедерації і представники лівої течії білоруського руху, які після окупації Західної Білорусі продовжували свою роботу в Москві. О. Бурбіс, наприклад, вважав, що умови окупації не дають ніяких сподівань на національне звільнення краю. Понад усе він побоювався перемоги у війні царської Росії, що поставило б "хрест на звільненні Білорусі" [1, с. 28].

Під впливом "незалежницьких" ідей "Товариства незалежності і неподільності Білорусі" концепція відродження державності у формі ВКЛ істотно видозмінилася. Тепер уже Віленський БНК виступив за утворення Білорусько-Литовської держави з внутрішнім розмежуванням автономних білоруської і литовської земель відповідно до рідної мови їх жителів. У цю державу мали ввійти всі білоруські й усі литовські землі з обох боків фронту. Висловлювалися побажання, щоб у майбутній єдиній білорусько-литовській державі вся влада була передана до рук народу, забезпечені рівні права всім національностям, визнані державні права всіх місцевих мов, запроваджене шкільне навчання рідними мовами.

На початку 1917 р. ідея литовсько-білоруської конфедерації зазнала остаточного краху. Литовський національний комітет, користуючись підтримкою Німеччини, розірвав зв'язки не лише з білоруським, але й із польським і єврейським національними центрами і створив у Вільно Литовську державну раду (Тарибу). Засідання Тариби, яке відбулося 11 грудня 1917 р., проголосило про утворення незалежної литовської держави в тісному союзі з Німеччиною з військових, комунікативних, фінансових і митних питань. До її складу входила значна частина білоруської території. Після цього політичного акту в білорусів не залишилося ніяких надій на спільне білорусько-литовське державне будівництво.

Значну роль у пропаганді ідеї національної державності відіграла білоруська суспільно-політична газета "Гоман", що видавалася протягом 1916–1918 рр. і особливо її перший редактор Вацлав Ластовський. Політичний ідеал Ластовського – незалежність всієї території Білорусі, створення власної білоруської держави, скликання Всебілоруського сейму.

В той же час ні "Товариство незалежності і неподільності Білорусі", ні "Гоман", ні В. Ластовський персонально не виступали проти федеративних зв'язків Білорусі з найближчими сусідами. Передбачалося, що питання про федерацію вирішить майбутній Білоруський Установчий сейм.

У роки Першої світової війни білоруське питання вперше виноситься на суд міжнародної громадськості. У травні 1916 р. в Стокгольмі проходила Конференція народів Росії. Активну участь в її роботі взяли представники так званого Центрального союзу білоруських національних громадських організацій, створеного у Вільно. Найважливішими результатами конференції стали заяви про створення Ліги іногородців Росії, а також телеграма, направлена президентові США В. Вільсону. У ній делегати від різних народів висловлювали свої претензії до уряду Росії. Білоруси, зокрема, звинувачували владу імперії в прагненні асимілювати білоруське населення, інформували громадськість про тяжке становище, в якому опинився край під час війни.

Білоруська делегація брала участь також у роботі III Конференції народів Росії, що проходила 27–29 червня 1916 р. в Лозанні. Реферат білоруської делегації на Лозанській конференції був підготовлений А. Луцкевичем. Основний його зміст – обґрунтування ідеї "Об'єднаних Штатів від Балтики до Чорного моря", яка припускала створення після закінчення Першої світової війни федеративної союзної держави у складі Білорусі, Литви, Латвії і України. На думку А. Луцкевича, федерація Білоруської демократичної республіки з сусідніми народами була б для неї найбільш вигідною з погляду перспектив економічного, політичного і культурного розвитку. Проте здійснення цієї ідеї уявлялося можливим лише за умови "повного розвалу російської державної системи" [1, с. 29]. 11 червня 1916 р. текст доповіді був схвалений на засіданні Віленського БНК.

Делегація виступила з особливим Меморандумом, що висловлював основні вимоги білоруського національно-визвольного руху. Завершувався текст Меморандуму Зверненням до народів Європи з надією, що вони допоможуть забезпечити Білорусі всі політичні і культурні права, які дадуть нашому народу можливість вільно розвивати свої інтелектуальні, моральні та економічні сили, і ці права дозволять нам стати господарями на нашій власній землі.

Отже, проблема національної самостійності посідала ключове місце в білоруському суспільно-політичному русі початку XX ст. Різні політичні партії, суспільно-політичні організації і рухи, депутати від краю в Державній думі, окремі політики й періодична преса активно обговорювали її і пропонували свої шляхи вирішення. Спектр поглядів був досить широкий – від заперечення права білорусів на самостійне національно-державне облаштування (партії і організації західно-російської орієнтації) до вимоги створення незалежної білоруської республіки ("Товариство незалежності і неподільності Білорусі"). Водночас у білоруському суспільно-політичному русі поч. XX ст. домінувала ідея крайової автономії. Природно, що про її необхідність говорили представники різних течій: ліберали, національні демократи, соціалісти. Концепція широкої крайової автономії Білорусі з Сеймом у Вільно знайшла своє віддзеркалення в програмних заявах і діяльності першої білоруської національної партії – БСГ.

В цілому ідеї білоруського відродження на початку XX ст. вже не вичерпувалися культурно-просвітницькими завданнями, а включали також пошуки форм національно-державного самовизначення білоруського народу, вирішення проблем міжнаціональних відносин в краї, розвитку економічних, політичних і культурних зв'язків з сусідніми народами, що, у свою чергу, було свідченням всезростаючої потужності білоруського руху.

Водночас, можемо констатувати, що становище білоруських земель в роки Першої світової війни було вкрай тяжким. Німецько-російський фронт війни розділив Білорусь на дві частини. Під німецькою окупацією опинилася територія площею близько 50 тис. км², що складало приблизно 25 % сучасної території Білорусі. Відповідно до військово-стратегічних планів німецького командування на захопленій в ході війни території Білорусі мав бути встановлений "новий порядок", за яким народи ненімецької національності позбавлялися всіх майнових і політичних прав.

Щодо місцевого населення реалізовувалися заздалегідь намічені й організаційно-продумані політичні й військово-стратегічні плани в поєднанні зі створенням розгалуженої сітки репресивного апарату. До всього цього слід додати, що Білорусь була ареною міжблокового протистояння, що завдало неабиякої шкоди її матеріальним і людським ресурсам. По суті, всі зацікавлені сторони розглядали Білорусь як аграрно-сировинний додаток і джерело дешевої робочої сили, скептично ставлячись до можливостей білоруського національного руху, вважаючи його дуже слабким і просякнутим симпатією до інших слов'янських народів.

Натомість в культурно-освітній сфері, в умовах окупації, вдалося досягти певних зрушень: об'єднати діячів білоруського національного руху, створити громадські й політичні організації, що активно пропагували ідею національного самовизначення.

Література

1. Глушакова Н. А. Знешнепалітычныя арыентаціі Беларускай партыі сацыялістаў-рэвалюцыянераў (1918–1924 гг.) / Н. А. Глушакова // Беларускі гістарычны часопіс. – 1998. – № 3. – С. 26–32.
2. Луцкевич А. Дзеннік. Публікацыя, заўвагі і ўступны артыкул Анатоля Сідарэвіча "З думай аб незалежнасці" / А. Луцкевич // Польша. – 1991. – № 4. – С. 206–219.
3. Сідарэвіч А. Самовызначэння Беларускай сацыял-дэмакратыі. Антон Луцкевіч / А. Сідарэвіч. – Мінськ : Фонд сацыяльных ініцыятыў і даследаванняў імя братаў Луцкевічаў, 1999. – 30 с.
4. Сташкевіч М. С. Перадумовы і працэс стварэння палітычных партый на Беларусі (канец XIX ст. – люты 1917 г.) / Н. С. Сташкевіч // Беларускі гістарычны часопіс. – 1999. – № 3. – С. 18–23.
5. Турук Ф. Белорусское движение. Очерк истории национального и революционного движения белорусов / Ф. Турук. – М., 1921. – 143 с.